

Mladá veda

Young Science

Modern wooden buildings in Slovakia and abroad

**Vplyv prijatých protipandemických opatrení
na mobilitu obyvateľov v Slovenskej republike**

Systemové prvky druhošancového vzdelávania

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 1, ročník 9., vydané v marci 2021

ISSN 1339-3189

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Jar v Prešove. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

doc. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

REDAKCIA

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

SYSTÉMOVÉ PRVKY DRUHOŠANCOVÉHO VZDELÁVANIA

THE MODELS OF SECOND CHANCE EDUCATION ABROAD

Marek Lukáč ¹, Dominika Temiaková ²

Marek Lukáč pôsobí ako odborný asistent na Katedre andragogiky Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove. Vo svojom výskume sa primárne venuje vzdelávaniu marginalizovaných sociálnych skupín. Dominika Temiaková pôsobí ako odborná asistentka na Katedre pedagogiky Pedagogickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Vo svojom výskume sa primárne venuje vzdelávaniu odsúdených v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody v Slovenskej republike.

Marek Lukáč works as an assistant professor at the Department of Andragogy, Faculty of Humanities and Natural Sciences, University of Prešov in Prešov. His scientific activities are related to the issue of education of socially excluded groups. Dominika Temiaková works as an assistant professor at the Department of Pedagogy, Faculty of Education, University of Constantine the Philosopher in Nitra. In her scientific research activities she focuses primarily on the theory and practice of penitentiary education.

Abstract

Second chance education is the cornerstone of adult education. It also opens up the possibility for adults who have left school early (early school leavers) for a long time to acquire the education their peers have long had, and it is also a bridge to employability and further education. However, the basic principles are accessibility, efficiency and equity in its provision. The European Association of Cities, Institutions and Second Chance Schools (E2C) is the only organization that deals only with second chance education. In our conditions, secondary education is under the responsibility of the Ministry of Education, Science, Research and Sport and the Ministry of Labor, Social Affairs and Family, but there is no systemic cooperation between them.

Key words: formal education, second chance education, adults, non-traditional students

¹ Adresa pracoviska: PhDr. Marek Lukáč, PhD., Katedra andragogiky, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita v Prešove, 17. novembra 1, 080 01 Prešov
E-mail: marek.lukac@unipo.sk

² Adresa pracoviska: PhDr. Dominika Temiaková, PhD., Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzita Konštantína Filozofa, Dražovská 4, 949 74 Nitra
E-mail: dtemiakova@ukf.sk

Abstrakt

Druhošancové vzdelávanie je základným kameňom vzdelávania dospelých. Otvára dospelým, ktorí z rôznych dôvodov predčasne opustili školský systém („early school leavers“) možnosť nadobudnúť vzdelanie, ktoré ich rovesníci už dávno majú, je tiež mostom k uplatniteľnosti na trhu práce a ďalšiemu vzdelávaniu. Základnými princípmi sú však dostupnosť, efektívnosť a rovnosť v jeho poskytovaní. V európskom priestore je jedinou organizáciou, ktorá sa zaoberá iba vzdelávaním druhej šance, Európska asociácia miest, inštitúcií a škôl druhej šance (E2C). V našich podmienkach je druhošancové vzdelávanie pod gesciou rezortu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, absentuje však medzi nimi systémová spolupráca.

Kľúčové slová: formálne vzdelávanie, druhošancové vzdelávanie, dospelí, netradiční študenti

Úvod

Každoročne opustí školský systém na svete skupina ľudí s nedostatočnou, prípadne žiadnou kvalifikáciou, ktorí sa stávajú neuplatniteľnými na trhu práce, čo môže viesť až k ich sociálnej exklúzii. Európske štatistiky v súvislosti s predčasným opustením školskej dochádzky pracujú s vekovou skupinou 18 – 24 rokov. Ide o dospelých, ktorí opustili školský systém s ukončeným/neukončeným nižším stredným vzdelaním a nepokračujú v stredoškolskom vzdelávaní. Zároveň sa podľa metodiky LFS (Labor Force Survey) v posledných štyroch týždňoch od štatistického zisťovania nezúčastňovali ani ďalšieho vzdelávania alebo iného školenia. V roku 2019 bol podiel mladých ľudí, ktorí predčasne opustili školský systém v krajinách EÚ 10,2 %. Na Slovensku síce plníme nadnárodný ukazovateľ, podľa ktorého sa mala miera predčasného ukončenia školskej dochádzky nachádzať do roku 2020 pod 10 %, ale znepokojivý bol v našich podmienkach negatívny trend tohto ukazovateľa v rokoch 2009 až 2017, kedy sa hodnota tohto ukazovateľa na Slovensku takmer zdvojnásobila zo 4,9 % na 9,3 % (Hall et al., 2019). Od roku 2018 ale dochádza k poklesu až po posledný dostupný údaj 8,3 % za rok 2019 (Eurostat, 2020).

Okrem preventívnych opatrení v školstve a rezorte sociálnych vecí a rodiny, by mal byť dôležitým systémovým prvkom aj systém druhej šance, ktorého cieľom je zapájať ľudí s nízkym stupňom vzdelania a chýbajúcou kvalifikáciou späť do vzdelávania. Hlavnou úlohou druhošancového vzdelávania je ochrániť túto cieľovú skupinu pred týmito rizikami a poskytnúť im potrebné vedomosti a zručnosti, ako aj znovu získať vieru v seba samého, svoje schopnosti, vieru vo vzdelávanie i pracovnú uplatniteľnosť, pretože „...každý má mať možnosť aktívne sa podieľať na utváraní vlastného života prostredníctvom aktualizácie vlastného vzdelanostného statusu, zvyšovaním svojich kompetencií v akejkoľvek fáze života, nech sú príčiny jeho rozhodnutia akokoľvek rozmanité.“ (Pirohová, Lukáč a Lukáčová, 2019, s. 46)

Povaha druhošancového vzdelávania dospelých

Vzdelávanie druhej šance nie je novodobý koncept – už v roku 1989 Inbar a Sever (1989, in Savelsberg, Pignata a Weckert, 2017) navrhli tri základné kritériá pre druhošancové vzdelávanie:

- dostupnosť pre všetkých,
- efektívnosť pre zvyšovanie už dosiahnutého vzdelania,
- poskytovanie rovnakých/podobných príležitostí na úspech, ktoré ponúka konvenčné vzdelávanie.

Druhošancové vzdelávanie podľa Keogha (2009, in Savelsberg, Pignata a Weckert, 2017) ponúka vzdelávacie príležitosti, ktoré uľahčujú sociálne začlenenie a rovnosť, pripravuje jednotlivcov na ďalší stupeň či druh vzdelávania, zvyšuje úroveň vedomostí, zručností a pozitívne ovplyvňuje výsledky vzdelávania budúcich generácií. Viaceré výskumy poukázali na to, že mnoho študentov, ktorí z vyššieho vzdelávania vypadli, má akademický potenciál ukončiť vzdelávanie v prípade, že im sú ponúknuté na výber vhodné vzdelávacie alternatívy (napr. Franklin et al., 2007). Práve druhošancové vzdelávanie má byť dizajnované takým spôsobom, aby vytváralo možnosť voľby inej vzdelávacej cesty, pretože mnohým študujúcim ako aj tým, ktorí sú mimom vzdelávacieho systému, nevyhovuje tradičný spôsob vzdelávania. Hlavné princípy druhošancového vzdelávania zhrnula na základe informácií z reportov projektov druhej šance, meta-analýz a prípadových štúdií Ivančič (2015):

- na študenta zameraný prístup učenia,
- sociálno-emocionálny rozvoj účastníkov vzdelávania,
- podporný vzťah učiteľ-študent,
- Podporné učebné prostredie,
- interaktívne vyučovacie metódy,
- kooperácia s lokálnym prostredím.

Hoci charakteristiky škôl druhej šance v zahraničí variujú v závislosti od národných špecifík, v jednej z prvých sumarizačných štúdií (2001) sú charakteristiky škôl druhej šance zadefinované takto:

- angažované partnerstvo s miestnymi aktérmi (úrady, sociálne služby, rôzne združenia, súkromný sektor) s cieľom ponúknuť učiacim sa vhodné priestory na vzdelávanie a budúce pracovné miesta;
- vyučovanie a poradenstvo zamerané na potreby jednotlivcov, ich želania a schopnosti, stimulácia aktívneho učenia sa;
- flexibilné vzdelávacie moduly umožňujúce kombináciu rozvoja základných zručností a praktickej prípravy u zamestnávateľov a zamestnávateľmi;
- významná úloha IKT zručností Ústredná úloha pri získavaní
- centrálna rola získavania zručností v IKT a prostredníctvom IKT a nových technológií.

Kollwelter (1998) predložil správu Výboru pre kultúru a vzdelávanie Európskeho parlamentu, v ktorej upozornil na postavenie škôl druhej šance v systéme existujúceho vzdelávania. Zdôrazňuje, že nie je úlohou škôl druhej šance konkurovať existujúcim vzdelávacím systémom alebo posudzovať školy prvej šance a že schéma škôl druhej šance je

samostatným systémom zacieleným na rôzne skupiny mladých ľudí a má svoje vlastné metódy a ciele, pretože je zameraná výlučne na zamestnanie. Po viac ako dvoch desaťročiach od tohto vyhlásenia, vydania *Bielej knihy Európskej komisie Vyučovanie a vzdelávanie (White paper on education and training...*, 1995) a zakladania prvých škôl druhej šance treba povedať, že aj školy druhej šance prechádzajú svojim vývojom v nadväznosti na zmeny a výzvy celospoločenského charakteru. Naďalej je ale ich hlavným poslaním ponúkať alternatívny priestor získať vzdelanie a zmeniť svoje životy tým, ktorí sú v spoločnosti znevýhodnení z rôznych dôvodov.

Po vymedzení základných charakteristík druhošancového vzdelávania sa prirodzene natíska otázka, či na Slovensku vôbec možno o školách druhej šance hovoriť. Na Slovensku nebol prijatý koncept škôl druhej šance, aj keď bolo realizovaných a stále prebieha viacero projektov, ktoré do praxe zavádzajú základné prvky druhošancového vzdelávania. Z pohľadu súčasnej legislatívy majú dospelí možnosť sa vzdelávať v odbornom vzdelávaní a príprave (ako aj vo všeobecnom vzdelávaní), ale nie sú ustanovené žiadne špecifické podmienky, ktoré by ich štúdium diferencovali od mainstreamového vzdelávania, čo je bežné v mnohých iných krajinách (napr. *Preventing Early School Leaving in Europe – Lessons Learned from Second Chance Education*, 2013). Nie je prijatý koncept, nie sú samostatne vyčlenené schémy podpory, neexistuje sieť škôl druhej šance. Iste sú stredné (ako aj základné) školy, kde sú princípy druhej šance uplatňované, ale deje sa tak pravdepodobne skôr intuitívne na základe skutočného záujmu a angažovanosti predstaviteľov školy. Funkčná platforma škôl druhej šance by ale mohla zaručiť nielen presadenie hlavných princípov druhošancového vzdelávania v našej školskej praxi, ale mohla by zohrávať aj dôležitú rolu kľúčového partnera miest a obcí, samosprávy, štátu a zamestnávateľov v spoločnom postupe proti prehlbovaniu sociálnych nerovností a zmierňovaniu exklúzie. V prebiehajúcom výskume APVV *Vyučovanie v školách druhej šance z perspektívy učiteľa a dospelého učiaceho sa* budeme okrem iného odkrývať pohľad samotných aktérov vzdelávania v mikroprostredí jednotlivých škôl, čo významne prispeje k odpovedi na otázku, či je aktuálne nastavený model vzdelávania dospelých s chýbajúcim vzdelaním skutočne efektívny a či vedie k využitiu druhej šance vo vzdelávaní.

Druhošancové vzdelávanie je v rôznych podobách realizované v krajinách po celom svete. Inštitucionálne zázemie v Európe je zabezpečované primárne *Európskou asociáciou miest, inštitúcií a škôl druhej šance* (European Association of Cities, Institutions and Second Chance Schools, skrátene E2C). E2C je nezávislou neziskovou organizáciou založenou v Holandsku 4. júna 1999 sídliacou vo Francúzsku. Je jedinou európskou organizáciou, ktorá sa zaoberá iba vzdelávaním druhej šance. Jej hlavnými cieľmi sú:

- organizovať výmenu skúseností medzi mestami a kolektívnymi územnými orgánmi, ktoré zriadili alebo sa podieľali na zriadení školy druhej šance,
- v rámci programu spusteného Európskou úniou pomáhať mestám a kolektívnym orgánom, ktoré chcú založiť školu druhej šance, a tiež
- propagovať všeobecný európsky koncept škôl druhej šance (<http://www.e2c-europe.org>).

Okrem toho vytvára osobitné programy pre znevýhodnených mladých ľudí, ktorí opúšťajú tradičné vzdelávanie v celej Európe, spolupracuje i s Európskou komisiou v rámci pracovných

skupín. Kľúčovými aktivitami je každoročné stretnutie študentov s mladými ľuďmi z iných krajín (na jeseň roku 2020 v Prahe), ďalej stretnutia učiteľov druhošancového vzdelávania, kde sa učitelia navzájom školia, diskutujú o programoch odbornej prípravy a iných problémoch s cieľom zlepšiť vyučovanie vo vzdelávaní druhej šance, ako aj projektová činnosť medzi členmi, napríklad v podobe stáží pre mladých ľudí alebo projektov týkajúcich sa vývoja a/alebo implementácie nových metód pre túto cieľovú skupinu. E2C pracuje na zlepšení kvality škôl druhej šance podľa európskych noriem prostredníctvom procesu zabezpečovania kvality a štandardizácie členstva. Cieľom je posilniť postavenie jednotlivých škôl, udržiavať a rozširovať európske iniciatívy druhošancového vzdelávania, ovplyvňovať sociálne politiky prostredníctvom dialógov s ich tvorcami, miestnymi orgánmi a aktérmi Európskej únie v oblasti sociálneho vylúčenia. Asociácia tiež podporuje, rozvíja a propaguje európsku koncepciu druhošancového vzdelávania v celej Európe. (<http://www.e2c-europe.org>)

V našich podmienkach postavenie druhošancového vzdelávania dospelých nie je úplne jasné. V legislatíve, ale aj v odbornej andragogickej literatúre, sa stretávame s rozličným postavením školského vzdelávania dospelých. *Zákon č. 386/1997 Z. z. o ďalšom vzdelávaní* (§3) zaraďoval vzdelávanie na základných, stredných a vysokých školách, ktorým sa jeho účastník pripravuje na získanie stupňa vzdelania, medzi druhy ďalšieho vzdelávania. Tento zákon bol v roku 2010 nahradený *Zákonom č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní* platným dodnes, ktorý legislatívne oddelil školské vzdelávanie od ďalšieho vzdelávania. Školské aj ďalšie vzdelávanie sú súčasťou najširšie ponímaného konceptu celoživotného vzdelávania a učenia sa.

Jednotné nie sú ani názory odborníkov z oblasti andragogiky na predmetnú problematiku. Kým Šerák a Dvořáková (2009, s. 28) tvrdia, že v prípade školského vzdelávania dospelých nejde o „...typické vzdelávanie dospelých, pretože formálny školský systém sa vyznačuje určitou rigidnosťou postupov a obsahu“, Palán a Langer (2008) uvádzajú, že vzdelávanie dospelých prebieha na základných, stredných, vyšších odborných a na vysokých školách. Takéto vzdelávanie dospelých, ktoré Prusáková (2005) zaraďuje medzi jeden z druhov vzdelávania dospelých, nazývame tiež vzdelávanie druhej šance, náhradné školské vzdelávanie alebo druhošancové vzdelávanie, ktoré umožňuje podľa Prusákovvej (2005) nahradiť školské vzdelávanie, ktoré sa normálne nadobúda v detstve alebo v mladosti. Je to príležitosť pre dospelých kompenzovať nedostatok úspechu alebo možností v školskom vzdelávaní, a tak získať v ďalšom vzdelávaní taký druh a stupeň vzdelania, ktorý sa nadobúda počas počiatočného, iniciačného vzdelávania.

Ako uvádza Lukáčová (2014), napríklad Švec (2008) zahŕňa pod druhošancové vzdelávanie aj vysokoškolské štúdium, vrátane univerzitných programov pre seniorov. V Rakúsku napr. ale je druhošancové vzdelávanie ohraničené stupňom štúdia v rozpätí ISCED 2 až 4. Je zjavné, že takto je sledovaný hlavný zámer poskytnúť druhú šancu získať vzdelanie nízkokvalifikovaným jednotlivcom a nie programovo zvyšovať kvalifikáciu či stupeň vzdelania u tých, ktorí úspešne prešli vzdelávacou dráhou. Štúdium na vysokej škole do získania vysokoškolského vzdelania druhého stupňa je podľa *Zákona o sociálnom poistení* č. 461/2003 (§10) sústavnou prípravou na povolanie, a vzdelávanie seniorov na univerzitách tretieho veku je z hľadiska druhov vzdelávania dospelých záujmovým vzdelávaním.

Lukáčová (2014, s. 76) však výstižne konštatuje, že „Paradoxne, možnosti pre tých, čo už vzdelanie majú sú na jeho ďalšie zvyšovanie omnoho väčšie ako pre tých, ktorí vzdelanie nemajú vôbec.“ Ide o tzv. „Matúšov efekt“, ktorý sa prejavuje tým, že na vzdelávaní dospelých sa najviac zúčastňujú tí, ktorí už vzdelaní sú a najmenej tí, ktorí by to najviac potrebovali. Vypovedajú o tom aj štatistiky zachytávajúce účasť dospelých vo formálnom vzdelávaní podľa úrovne ich vstupného vzdelania. Podľa AES sa v roku 2016 v členských krajinách EÚ 28 vzdelávalo 10,1 % dospelých so vzdelaním ISCED 5 – 8 a len niečo vyše 2 % dospelých s úrovňou vzdelania ISCED 0 – 2 (Eurostat, 2021).

Druhošancové vzdelávanie je typické tým, že sa tu prelína predmet záujmu dvoch vied – pedagogiky, pretože prebieha len v školskom systéme a je druhom formálnej učebnej činnosti, ale aj andragogiky, a to z hľadiska cieľovej skupiny - pretože ide o vzdelávanie (väčšinou) dospelých, ktorí sa učia inak, než deti a mládež. Druhošancové vzdelávanie je však upravované primárne Školským zákonom, ten pracuje s pojmom „štúdium pre dospelých“. Vo formálnom vzdelávaní, ktoré je striktné rigidné, vzdelávame mladých dospelých (napr. v dennej forme štúdia) ale i starších dospelých (napr. v externej forme štúdia) prístupom a metódami určenými primárne pre deti a mládež, poväčšine bez ohľadu na špecifiká ich učenia sa.

V slovenskej praxi je, ako uvádzajú Pirohová, Lukáč a Lukáčová (2019, s. 52-53), druhošancové vzdelávanie v kompetencii dvoch rezortov – „...Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny z hľadiska organizačného zabezpečenia (školská legislatíva) a právnych úprav týkajúcich sa postavenia významnej klientely druhošancového vzdelávania – nezamestnaných s nízkym stupňom vzdelania (sociálna legislatíva). Druhošancové vzdelávanie nie je v centre pozornosti ani jedného zo spomenutých rezortov. Úrady práce sa zameriavajú najmä na vlastné vzdelávacie programy (kompas a repas), ktoré v pomerne krátkom čase môžu pomôcť uchádzačovi o zamestnanie nadobudnúť alebo inovovať svoje zručnosti a vedomosti a zvýšiť tak svoje šance uplatniť sa na trhu práce. Školy, ktoré sú kompetentné organizovať a zabezpečovať priebeh druhošancového vzdelávania, zasa nemajú dosah na cieľovú skupinu dospelých nezamestnaných evidovaných ako uchádzačov o zamestnanie. Chýba tu... systémová spolupráca oboch rezortov...“

Účastníci druhošancového vzdelávania

Školský zákon (§19) stanovuje, že „Povinná školská dochádzka je desaťročná a trvá najviac do konca školského roka, v ktorom žiak dovŕši 16. rok veku...“ Cieľová skupina účastníkov druhošancového vzdelávania tak môže byť extrémne heterogénna - rôznorodosť ľudí v druhošancovom vzdelávaní poukazuje na nevyhnutnosť andragogického prístupu zo strany vzdelávateľa (učiteľa). Ako načrtla Lukáčová (2014, s. 76), „...skupina ľudí bez vzdelania, resp. so základným ako najvyšším stupňom vzdelania je tvorená najmä členmi... rómskych komunít, nezamestnanými evidovanými na úradoch práce a odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody“.

Terminologicky prijateľnejšie, ako nazývať dospelých vo formálnom vzdelávaní žiakmi, i keď je to v pedagogizujúcom prístupe tradičný pojem, sa nám zdá hovoriť o dospelých ako o študentoch či učiacich sa, čo vyjadruje väčšiu mieru ich schopností, zručností, skúseností, a

tiež flexibility ich myslenia a reflexie (t. j. všetkých špecifik učenia sa dospelých) naproti deťom - žiakom. V zahraničnej literatúre sa v tomto kontexte používa termín „early school leavers“ – ľudia predčasne opúšťajúci školu („early leaving from school and training“ – ELET).

Zaujímavý pohľad na dospelých vo formálnom vzdelávaní, konkrétne tom vysokoškolskom, popísali aj českí andragógovia Dopita a Špatenková (2018). Tí hovoria o tzv. tradičných a netradičných študentoch. Tradičnými študentmi sú, vychádzajúc z českého Zákona o státní sociální podpoře, deti sústavne sa pripravujúce na povolanie - študenti stredných a vysokých škôl bez prerušenia štúdia (§14), do 22 roku veku (niektorí autori však hovoria i o veku do 24 či 25 rokov). Naproti tomu stoja dospelí, netradiční študenti, ktorí:

- vstúpili (prípadne znovunastúpili) do vzdelávania s veľkým odstupom od predchádzajúceho formálneho vzdelávania,
- majú 25 rokov a viac,
- na štúdium sa prihlásili na základe životnej alebo pracovnej skúsenosti,
- po určitej dobe sa do systému vrátili s úmyslom zvýšiť si kvalifikáciu a odborné kompetencie. (Scheutze a Slowley, 2002, in Dopita a Špatenková 2018)

O čosi širšie definuje netradičných vysokoškolských študentov Choy (2002, in Dopita a Špatenková 2018), ako dospelých, ktorí:

- nenastúpili na vysokú školu kontinuálne v tom istom roku, ako ukončili stredoškolské vzdelávanie,
- pracujú na plný úväzok popri štúdiu,
- sú finančne nezávislí, ale od nich sú závislé iné osoby,
- sú rodičmi.

Uvedené charakteristiky je možné čiastočne aplikovať aj na cieľovú skupinu študentov či učiacich sa dospelých v druhošancovom vzdelávaní. Učiaci sa v druhošancovom vzdelávaní, alebo tiež tzv. netradiční študenti vo formálnom systéme vzdelávania, sú charakteristickí tým, že:

- sú vo veku od 16 rokov – z biodromálneho hľadiska ide o osoby v období tzv. nastupujúcej dospelosti (približne 18-25 rokov), mladej dospelosti i strednej dospelosti,
- majú ukončenú minimálne povinnú školskú dochádzku (čo však neznamená, že majú ukončené základné vzdelanie), prípadne majú ukončené základné vzdelanie ale neukončené stredoškolské vzdelanie,
- vstupujú do vzdelávania s odstupom niekoľkých rokov od iniciačného vzdelávania, čím ich schopnosť učiť sa môže byť značne oslabená,
- spravidla popri štúdiu pracujú, nemusí však ísť o prácu na plný úväzok, ale aj o brigádnickú činnosť, výnimkou však nie sú ani nezamestnaní netradiční študenti,
- môžu byť rôzne znevýhodnení alebo ohrození, môžu mať skúsenosti so zneužívaním, násilím alebo páchaním trestnej činnosti,
- sú motivovaní vnútorne (životná alebo pracovná skúsenosť, ochota ďalej sa vzdelávať), ale aj zvonka (uplatniteľnosť na trhu práce, zmena zamestnania, tlak rodiny či okolia).

Účastník druhošancového vzdelávania sa od bežného žiaka/študenta líši vekovými a sociálnymi charakteristikami. Vek účastníka vstupujúceho opätovne do školského

vzdelávania je jedným z hlavných kritérií chápania druhej šance vo vzdelávaní. Nejednoznačnosť toho, čo pod druhošancovým vzdelávaním chápať, sa napr. premieta aj v polemike dvoch hlavných štatistických zisťovaní účasti dospelých na vzdelávaní - metodiky AES (Adult Education Survey) a LFS (Labor Force Survey). Kým AES počíta v zisťovaní účasti na vzdelávaní s dospelým vo veku 25 až 64 rokov, štatistické zisťovanie LFS zahŕňa jednotlivcov vo veku od 15 až do 74 rokov. Navyše v praxi druhošancového vzdelávania sa stáva, že v jednej študijnej skupine (triede) sú zastúpení tí, pre ktorých je štúdium skutočnou druhou šancou spolu s tými, ktorí pokračujú v iníciaľnom vzdelávaní len po krátkej prestávke, spôsobenej napr. dlhodobým ochorením (prerušenie štúdia). Preto je dôležité brať do úvahy nielen samotný vek, ale aj skutočnosť, či ide o pokračovanie v prerušenom štúdiu alebo znovunastúpenie (re-entering) po predčasnom ukončení štúdia ako aj časové obdobie, ktoré prešlo medzi prerušením/ukončením a opätovným zapojením sa do vzdelávania. Iliopoulou (2019) uvádza, že Európska komisia stanovila minimálny vek zapojenia jednotlivca do školy druhej šance, aby sa tak znížilo riziko existencie akejsi paralelnej školskej siete, ktorá by mohla ohroziť fungovanie povinného vzdelávania. Nepodarilo sa nám ale nájsť žiadne takéto usmernenie zo strany Európskej komisie.

Sociálne charakteristiky účastníka druhošancového vzdelávania priamo konvenujú s charakteristikami druhošancového vzdelávania. Najčastejšie ide o mladých dospelých, ktorí sú sociálne znevýhodnení, boli neúspešní v školskom vzdelávaní, resp. ukončili nanajvyššiu základnú školu a nepokračovali v ďalšom štúdiu. Špecifickú skupinu dospelých z pohľadu potenciálnych účastníkov druhošancového vzdelávania charakterizuje Hyland-Russell a Groen (2011) ako marginalizovaných netradičných dospelých učiacich sa, keď ich charakteristiky sú často vylučujúce a patrí k nim vyšší vek, nedávna imigrácia, ženské pohlavie, zdravotné znevýhodnenie, kultúrne pozadie manuálne pracujúcej triedy, chudoba, generačné deficity gramotnosti, chýbajúce alebo nedostatočné mediálne a technologické zručnosti a neadekvátna akademická príprava pre formálne vzdelávanie. Na vzdelávanie takýchto špecifických skupín dospelých nie sú naši učitelia a učiteľky vo formálnom školskom vzdelávaní špecificky pripravovaní.

Záver

Naše prostredie, ale i európsky svet vzdelávania dospelých, sa v oblasti vzdelávania druhej šance má stále čo učiť, vrátane zdokonaľovania systému poskytovania druhošancového vzdelávania – stále totiž v mnohých slovenských mestách na mnohých základných či stredných školách nie je takéto vzdelávanie dospelým ponúkané. Absentuje teda základný princíp jeho realizovania – dostupnosť pre všetkých. Nezanedbateľným aspektom je i financovanie, pretože dotácie sú jeho ústredným bodom a základnou podmienkou realizovateľnosti. Ako upozorňujú Savelsberg, Pignata, a Weckert (2017), aby boli programy druhej šance efektívne, musia byť relevantné pre jednotlivca, miestnu komunitu a / alebo potreby priemyslu.

V oblasti výskumu možno badať, že výskumníci túto tému u nás i v zahraničí uchopujú najmä skrz kvalitatívnu paradigmu, či už so vzdelávanými (napríklad McFadden, 1996, Savelsberg, Pignata, a Weckert, 2017, Pirohová, Lukáč, a Lukáčová, 2019) alebo vzdelávateľmi (napríklad Busher, James, a Piela, 2015). Výskum druhošancového

vzdelávania mal v našich podmienkach doposiaľ len parciálny charakter - chýbal ucelený výskum základného typu, ktorý by mapoval druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Toto informačné vákuum vyplňa aktuálne prebiehajúci projekt APVV zameraný na špecifickú cieľovú skupinu dospelých bez vzdelania alebo so základným vzdelaním, ale tiež na ich učiteľov a na absenciu ich andragogickej prípravy.

Druhošancové vzdelávanie je základný kameňom spomedzi druhov vzdelávania dospelých. Otvára dospelým možnosť nadobudnúť vzdelanie, ktoré ich rovesníci už dávno majú, je najmä mostom k uplatniteľnosti na trhu práce a ďalšiemu vzdelávaniu. Školský systém vzdelávania je však pomerne rigidný – celý proces vzdelávania, vrátane foriem a metód, kultúra školy, spôsob výučby či prístup učiteľa k učiacim sa je rokmi nastavený a prispôsobený deťom, pričom sa zabúda na dospelých a ich špecifiká. Úloha učiteľa je teda nezastupiteľná – facilitovať a sprevádzať dospelých ich procesom učenia sa, vzdelávacou cestou, a využívať pri tom poznatky andragogickej vedy. Len tak bude možné dosiahnuť čo najefektívnejšie výsledky a minimalizáciu rizika, že sa dospelý do vzdelávacieho systému už nikdy nevráti.

*Tento článok odporúčala na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:
doc. PhDr. Petra Jedličková, PhD.*

*Príspevok je výstupom projektu APVV-18-0018 „Vyučovanie v školách druhej šance
z perspektívy učiteľa a dospelého učiaceho sa“.*

Použitá literatúra

1. DOPITA, M., a ŠPATENKOVÁ, N. 2018. Inklúze dospelých do vysokoškolského vzdelávania. In M. Krystoň, (ed.), *Andragogické štúdie*. Banská Bystrica: Belianum, s. 306-309. ISBN 978-80-557-1500-1.
2. Eurostat, 2020. *Early leavers from education and training by sex and NUTS 2 regions* [online]. [cit. 16. februára 2021]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/edat_ifse_16/default/table?lang=en
3. Eurostat, 2021. *Participation rate in education and training by educational attainment level* [online]. [cit. 12. februára 2021]. Dostupné z: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
4. *European Association for Cities, Institutions and Second Chance Schools* [online]. [cit. 1. februára 2021]. Dostupné z: <http://www.e2c-europe.org/e2c/about-e2c.html>
5. FRANKLIN, C., STREETER, C. L., KIM, J. S., a TRIPODI, J. 2007. The effectiveness of a solution-focused public alternative school for dropout prevention and retrieval. *Children and Schools*, 29, 133–144.
6. HALL, R. et al. 2019. *Analýza zistení o stave školstva na Slovensku: To dá rozum*. [online]. Bratislava: MESA 10 [cit. 8. februára 2021]. Dostupné z: <https://analyza.todarozum.sk>.
7. HYLAND-RUSSELL, T., A GROEN, J. 2011. Marginalized non-traditional adult learners: Beyond economics. *The Canadian Journal for the Study of Adult Education*, 24(1), 61-79.
8. ILIOPOULOU VASILIKI. 2019. Teacher Training for Second Chance Schools. *International Journal of Education and Learning Systems*, 4, 32-35.
9. IVANČIČ, K. Š. 2015. What Can We Learn from Second-chance Education Programmes for Adults to Prevent ESL in Younger Generations [online]. Dostupné z: <http://titaproject.eu/spip.php?article154>.
10. KOLLWELTER, R. 1998. *Second-chance schools — or how to combat unemployment and exclusion by means of education and training*. Report of the Committee on Culture and Education, European Parliament

- [online]. [cit. 5. februára 2021]. Dostupné z: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8437&lang=EN>
11. LUKÁČOVÁ, S. 2014. Dostupnosť druhošancového vzdelávania z pohľadu vybraných cieľových skupín. In K. Mayerová (ed.). *Vzdelávanie a sociálna stratifikácia*. Prešov: PU, s. 72-84. ISBN 978-80-555-1200-6.
 12. PALÁN Z., a LANGER, T. 2008. *Základy andragogiky*. Praha: UJAK. 184 s. ISBN 978-80-86723-58-7.
 13. PIROHOVÁ, I., LUKÁČ, M., A LUKÁČOVÁ, S. 2019. *Vzdelávanie dospelých Rómov z marginalizovaných komunit*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 187 s. ISBN 978-80-555-2318-7.
 14. *Preventing Early School Leaving in Europe – Lessons Learned from Second Chance Education*, 2013. [online]. [cit. 7. februára 2021]. Brusel: Publication Office of the European Union.
 15. PRUSÁKOVÁ, V. (2005). *Základy andragogiky*. Bratislava: Gerlach Print. 120 s. ISBN 80-89142-05-2.
 16. SAVELSBERG, H., PIGNATA, S., A WECKERT, P. 2017. Second chance education: barriers, supports and engagement strategies. *Australian Journal of Adult Learning*, 57(1), 36-57.
 17. ŠERÁK, M., a DVOŘÁKOVÁ, M. (2009). *Kapitoly z teorie a praxe vzdělávání dospělých*. Praha: Česká zemědělská univerzita. 140 s. ISBN 978-80-213-2201-7.
 18. *White paper on education and training. Teaching and learning towards the learning society*, 1995 [online]. [cit. 5. februára 2013]. Dostupné z: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf.
 19. Zákon č. 386/1997 Z. z. o ďalšom vzdelávaní v znení neskorších predpisov.
 20. Zákon č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.
 21. Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (Školský zákon) v znení neskorších predpisov.
 22. Zákon č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní v znení neskorších predpisov.